

Csáth Géza emlékezete

Halálának ötvenedik évfordulójára emlékezünk, művészetének eleven hatását méltatjuk. Csáth Géza legjobb novelláin nem fogott az idő. Sejtelmes atmoszférájuk, titkokat vallató érzékenyséjük, dús nyelvük a magyar novellisztika legjavát reprezentálja: Ki volt ez a korán és tragikus körülmények között elpusztult férfi? Foglalkozására nézve orvos, sokoldalú és szenvedélyes érdeklődésének kacskaringós útjait tekintve: zenekritikus, tárcíró, novellista. A lélek feltáratlan rejtelmeinek kutatója és ismerője. Életrajzi érdekességként szokták említeni, hogy Kosztalányi unokaöccse és morfinista volt. Emberi-művészi sorvadását, halálát is a kábítószerek okozta. De akkor, már megalkotta életművét, a századelő nagy irodalmi felindülésének áramában hírt és megbecsülést szerzett.

Újságíró is volt. Vészi József radikális szellemű Budapesti Naplójánál dolgozott. Ady Endre, Bíró Lajos, Kosztolányi Dezső kollégája lehetett, Bartók Béláról írhatott, az értelmiség legjobb, legigényesebb rétegéhez szólhatott. Ez a közhözség érett, mély produktív várt az írótól. Csáth csaknem mindig meg is tudott felelni a várakozásnak. Írásai kitérnek szépségükkel, szomorú elvágyódásuk átélit

magát a monarchia Magyarországon, s a rossznak, embertelennek felismert rend tagadására a művészet eszközeit tartotta legalkalmasabbnak. A naturalizmus közvetlensége, szókimondása után Csáth Géza a látomások, az álmok jelképeségét állította a lázadás szolgálatába. Novelláiban uralkodó motívum a soha be nem teljesedő vágy, a bukásra kárhozott szépség. Meddő vágy és céltalan szépség, amely hangulati telítettségével közvetlenül tagadja a sivár, szürke, fénytelen valóságot. Legjobb darabjai: az Elfeledett álom, A vörös Eszti, a Schmith mézeskalácsos, A varázsló halála.

Naplójában megrendítő vallomások maradtak fenn szenvedéseiről, kielégítetlen mámor-éhségéről. 1910-ben szúrta először saját bőrére alá az injekciós tűt, de már évekkor korábban esszéit írt a mesterséges bódulatáról, a kiürült, tartását vesztő lélek menedékeről. Ez is korjelenség volt. Hiszen a kábítószeres vonzása, az abszint, az ópium, a hasis, a morfium divatja az első világháború előtt pusztítva hódított. Lázadó tettek helyett valóságiszonyt, végletes individualizmust, halálvágyat kínált orvosságul. Csáth nagyságát, írásainak vonzerejét az adja, hogy be- tegségét és hatásait kirekeszti művészetéből. A lán-

érmes, miként lehetséges a személyes élet veszendőségének és tiszta szép hitének ilyen szívszorító ellent.

mondása. Tény azonban, hogy Csáth nem kötött alkut démoni hatalmakkal. Leleplezője, nagyhatású ellenfele lett az ösztönök kegyetlen éjszakájának. Ezért időtálló művésze, ezért több a rá való emlékezés a kegyelet aktusánál. d.

Talákoztam anyámmal Csáth Géza írása

Anyám meghalt, amikor én születtem. Orvosság-búzzal volt tele a szoba, és sok helyen friss vér gőzölgött. Lábujjhegyen járkáltak és suttogtak.

Még a hajnal messze volt. Nagyon messze volt. És anyáskám hiába várta a hajnali vágyon, kinban lehely imával. Mire én az első lélegzettem, ő meghalt. Nehezett, nagyot sóhajtott, mert szerette az apámat, és húszéves volt csak.

És én elfeledtem őt. Nem kérdezősködtem róla soha. Nem éreztem, hogy kellett lenni anyámnak, s hogy ő, aki miattam, fiatalon a sírba fekiüt le, s ott porlad — én vagyok.

Sok idő elmúlt így. Azóta talákoztam a lányokkal. Illatos hajjukkal végigtörölték sápadt, égő arcomat. Puha, lusta rózsakarjokkal átölelték sovány és csontos derekam. El-kényyszeredett, gúnyos ajkaimat lecsókolták pompás, halálos izgalmu csókokkal. És én még akkor sem gondoltam anyámra, aki egyszer egy orvosságbűzös, véres szobában nehéz, nagy sóhajttással meghalt.

De múlt éjjel a fejembejött. — Honnan? Most már tudom, hogy találkoztam kellett vele.

Egy asszonytól jöttem haza késő éjjel. Kábult, mámoros fáradsággal aludtam. Kis idő múlva már látam őt messziről. Szembe-

jött. Üde volt, fiatal, mint- ha a gyermekágyból kelt volna ki.

Bújtam előle. De megláttott, és belém mélyesztette sötétkék szeméit.

A vidám melankólia, mely sápadt, finom kis arcából felém áradt, arra készítetett, hogy odasiessek hozzá, és megöleljem és megcsókoljam. Oly szép volt és fiatal. A kezét (ezen csodálkozom) nem engedte megcsókolni.

Régi divatú, nagy szalma-kalap és tiszta kartonruha volt rajta. Ezt a ruhát láttam a nagymama szekrényében; kopottan és peccésen. A peccétek a nagymama könnyeitől vannak, melyeket anyám ócska ruhájába kora, szeles, ősi estéken belesír.

Megfogtuk egymás kezét. Éreztük a kapcsot, mely közöttünk egyszer megszakadt azon a véres, orvosság-szagú hajnalon — és lassan előre indultunk.

Május volt körülöttünk. Hárfaszó és fuvolaének csengett messzire a mezők fölött. Gyöngyvirágok daloltak nekünk ifjú illatokat.

Egyszerre megálltunk a zöld mező és kék ég boldogságában. És amint egymásra néztünk, a szemekből sűrűn patakzottak le a könnyecskéik. Ajkaink eközben mosolyogtak.

Ó, milyen szép, fiatal volt az anyám. Én gyorsan összeszedtem a mező összes gyöngyvirágait, és rászórtam. Elborítottam vele ifjú, lányos emléit, melyekkel engemet sohasem szoptattott. Ő pedig néma nevetéssel nézett engem, míg csak el nem fogytak a gyöngyvirágok.

Azután folytattuk az utunkat a mezőben, a kék erdő felé. Lassan, kézenfogva mentünk. És a levegőbe merengve, boldogan éreztük egymást.

Jaj, egyszerre a kék erdőnél voltunk.

A hegedű és a hárfaszó már csak messziről, elhalóan csengett. És mind a ketten elszomorodtunk. Egymást átölelve révedeztünk a néma, harmatos mezőn, és néztük az alkonyóra ködeit, melyek a lábunk körül imbolyogtak.

Az erdő szélén válnunk kellett. Búcsúzóul meg akartam ölelni utoljára szép, halott anyáskámat. Rám nézett, mintha megbántottam volna, azután megsimogatta az arcomat, hogy megbocsát.

Azután gyenge, könnyű léptekkel sietett az erdőbe. Az esti szél durván le akarta tépni a kalapját, de ő kecsesen megfogta. Majd megállt, és búcsút intett felém. Sokáig mozdulatlanul nézett vissza, s végre, mint egy fehér árnyék, egyszerre elietett.

Sokáig álltam ott a kék erdő szélén, és néztem utána, csendes, imádó bánattal.

Azóta naponként gondolkok rá. És elhagytam miatta a fekete hajú asszonyokat és az édes hangú lányokat, hogy vele álmodjak — anyáskámmal, fiatal, húszéves anyámmal, aki meghalt egy sötét hajnalon. Meghalt, nagy, nehéz sóhajttással.